

Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine

On the Texts of Mythology in Sirah Literature

Şaban Öz

Prof. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
Prof. Dr., KSU Faculty of Theology, Department of Sirah al-Nabawiyah and Islamic History
Kahramanmaraş / Turkey
sabanoz@hotmail.com
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3598-847X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 16 Eylül 2019 / **Date Received:** 16 September 2019
Kabul Tarihi: 1 Aralık 2019 / **Date Accepted:** 1 December 2019
Yayın Tarihi: 1 Ocak 2020 / **Date Published:** 1 January 2020
Yayın Sezonu: Ocak 2020 / **Pub Date Season:** January 2020

Atıf: Öz, Şaban. "Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine". *ASD: Akademik Siyer Dergisi* 1 (Ocak 2020), 2-20.

Citation: Öz, Şaban. "On the Texts of Mythology in Sirah Literature". *ASD: Journal of Academic Sirah* 1 (January 2020), 2-20.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Copyright © Published by KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
KSU Sirah Researches Application and Research Center
Kahramanmaraş 46100 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu makalede Siyer metinlerinde yer alan mitolojik motifler, anlatılar, bunların ortaya çıkışı, kaynakları ve diğer kültür havzalarındakiyle benzerlikleri ele alınmıştır. Bunun için de İslâm kültür havzasına mitolojilerin hangi yollardan girdiği ve literatür üzerindeki tesiri hakkında kısaca durulmuştur. Mitolojiler; ırklar, dinler, kültürler arasında devamlı surette hareket halinde olup âdeta insanlığın ortak mirası konumundadırlar. Mitolojik metinler bu dolaşmaları esnasında gittikleri zihin dünyasının, coğrafyanın, kültürün, dinin, ırkın rengine bürünmekte, orijinal halleri yerine uyarlanmış, restore edilmiş bir formda yer almaktadırlar. Her ne kadar kendine has, kendi dinamiklerinin ürettiği mitolojilere sahiplerse de İslam kültüründe yer alan mitolojilerin müstakil olmadıklarını, diğer mitolojilerden bağımsız değerlendirilemeyeceğini söyleyebiliriz. Bütün bu dış mitolojik çevre ile bağlantılarına rağmen her benzerliğin bir transfer neticesinde gerçekleşmediği de unutulmamalıdır. İnsanlığın ortak aklının çevresiyle veya inancıyla girdiği ilişki düzeyi, arada çok uzun zamanlar veya coğrafyalar olsa dahi ortak tepkileri, duyuları, hisleri, düşünceleri üretebildiğini ve bunları kendi metinlerine yansıttıklarını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Mitoloji, Ölümsüzlük, Rivayet, Metin.

Abstract

In this article, the mythological motifs, narratives, their emergence, sources and their similarities in other cultural fields in the Sirah texts are discussed. For this reason, the ways in which the mythologies entered into the Islamic culture and the effect on the literature are briefly emphasized. Mythologies are constantly on the move between races, religions and cultures and are the common heritage of humanity. The mythological texts take on the color of the mind world, geography, culture, religion, race that they go during their circulation, and take their place as a restored and adapted form instead of their original form. Although they have their own mythologies produced by their own dynamics, we can say that the mythologies in Islamic culture are not self-contained and cannot be considered independent of other mythologies. Despite all of its connections to this external mythological environment, it should be noted that not every similarity occurs as a result of a transfer. We can say that the level of relationship that humanity has with the environment or belief of the common mind, even if there are very long periods or geographies in between, can produce common reactions, sensations, feelings, thoughts and reflect them in their own texts.

Keywords: Sirah, Mythology, Deathlessness, Narrative, Text.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en renkli hikâyelerini oluşturan mitolojiler hakkında birçok çalışma yapılmasına rağmen aynı zenginliği Arab-İslam kültüründe maalesef kaydıyla bulamıyoruz. Özellikle İslâmî ilimlerde mitoloji, kökenleri, etkinliği, örnek metinler gibi konulara dair ciddi çalışmalara ülkemizde neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Oysa mitolojilerin etkinliğini bugün dahi edebiyat,¹ sinema, bilgisayar oyunları, bâtinî mezhepler, fırkalar, tasavvufî çevreler ve hatta devletlerin strateji belirlemeleri gibi alanlarda devam ettirdiği açık bir şekilde görülmektedir.

Bu çalışmamızda mitolojiler, özellikleri, kaynakları, üretilmeleri gibi genel bilgiler üzerinde durmayacağımız gibi, İslam mitolojisi üzerinde sosyolojik veya psikanaliz gibi yöntemlere veya bâtinî grupların siyer algılarını oluşturan veya şekillendiren mitolojik metinlerle de yer vermeyeceğiz. Çalışmamızın mahiyetini, siyer literatüründe mitoloji metinlerine dair bir giriş oluşturmaktadır. Kuşkusuz yapılacak daha kapsamlı ve derinlemesine incelemeler konuyu bütün yönleriyle ortaya çıkartacaktır.

1. SİYER'DE MİTOLOJİNİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Siyer metinlerindeki mitoloji konusunda öncelikle üzerinde durmamız gereken husus nasıl ortaya çıktığı meselesidir. Mitolojik metin veya unsurların Siyer anlatılarında görülmesi, oluşması ve nedenlerin tespiti konunun çerçevesi açısından ayrıca önemlidir.

Siyer literatüründe mitolojik metinlerin çok erken devirlerden itibaren yer alması, pek de nedensiz değildir. Mitolojinin siyer metinlerine girişinde etken olduğunu düşündüğümüz sebepleri ele almamızın konunun zeminini tespit açısından da faydalı olacağı kanısındayız.

1. 1. Arab Zihin Dünyası

Mitolojinin Arab kültürüne girmesi konusunda kuşkusuz üzerinde durmamız gereken husus, İslâm'ın ortaya çıktığı dönemin fikrî yapısı ile arasındaki ilişkidir. Zira İslâm mitolojisinin başlangıç noktasına "saf akıl"ı, çöldeki Arab'ın sahip olduğu saf akılı koymanın kaçınılmaz olduğu kanaatindeyiz. Bununla beraber zaman içerisinde o aklın değiştiğini, karıştığını ve hatta tahrif edildiğini kabul etmek durumundayız.

Arab zihin dünyasında mitolojinin ortaya çıkması, haliyle İslâm'dan çok daha öncedir. Kısmen de olsa soyutlanmış bir coğrafyada yaşamalarından dolayı Araplarda kültür-medeniyet ve fikrî alt yapıdan çok, geçim darlığı, ekonomik şartlar ve yalnızlığın bir sonucu olarak edebiyatın gelişmiş olması itibarıyla somut düşüncenin daha baskın olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Hz. İsa'nın sözlerinde sık sık karşımıza çıkan alegorik anlatımların veya sembolizmin, diğer dinlere kıyasla İslam'da yer bulmadığını, onun yerine somut zihne hitap eden somut teşbihlerin öncelendiğini belirtmeliyiz. Bu yüzden de soyut anlamlar barındıran bütün kavramlar bir şekilde mitolojik hikâyelerde somut cismani varlıklara dönüştürülmüştür. Nitekim sonraki dönem Müslüman Arab mitolojisinde, Kur'an'ın sembolik anlatımları somutlaştırılmış, şeytanların haber çalmaları,

¹ Bu etkin olma halini sürdürmede mitoloji kökenli/esintili hikâyelerin ciddi rolü vardır. Nitekim Batı'da mitolojiden elde edilen hikâyelerin yayımı XIX. yüzyıla kadar gitmektedir. Bk. James Wood, *Stories from Greek Mythology* (London: T. Nelson and Sons, 1867).

taşlanmaları, Ay'ın yarılması gibi soyut örneklemeler, cismani vakalara dönüştürülmüştür. Hatta sadece bu tür anlatımlar değil, hastalıklar dahi bu kategoriye dâhil edilmiş, vebanın cin olduğu rivâyet literatüründe kendisine yer bulmuştur. Hakeza şiir, kehânet, sihir gibi her toplumda karşılığı olan olgular cinlerle iltisaklı hale getirilmiş, mutlaka tâbi', raî, sâhib gibi tanımlamalarla somut bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu bağlamda rivâyet literatüründe Şeytan'ın sıklıkla görünmesi, mitolojideki tanrılara benzese de soyut düşünce eksikliği şeklinde değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Neticede ilk dönem İslam mitolojisinde sembolik anlatımın olmadığını, sonraki dönemlerde yorumla anlam kayması yaşandığını kaydedebiliriz.

Arab zihin dünyasını etkileyen en önemli faktörün coğrafya olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim İslâm mitolojisinde Türk mitolojisindeki av veya eski Yunan'daki göl, deniz canavarlarıyla mücadele vs. gibi unsurlardan ziyade daha çok kişi/insan eksenli hikâyeler yer almaktadır. Hemen her millette göllerle, nehirlerle ilgili bir mitoloji varken, yaşam alanlarında ne bir nehir ne de bir göl olan Araplarda bunların konu edildiği mitlere rastlanılmaz. Her mitoloji ya üretildiği ya da transfer edildiği coğrafî unsurlarla bezenmektedir. Binaenaleyh Arab mitolojisinde devenin, Türk mitolojisinde atın olması coğrafyanın kaçınılmaz sonucudur.

Fetihlerle beraber hâkimiyet ve etki alanının genişlemesine bağlı olarak sonraki dönemde İslâm mitolojik kültür havzasının da içerik olarak genişlediği, zenginleştiği görülmektedir. Bu bağlamda İslâm mit coğrafyasında; din olarak Yahudi,² Zerdüşt, Mani, Mazdek ve Hristiyanlığı,³ dil olarak Akadca, Sümerce, İbraniceyi; ırk olarak İbrani, Asuri, Kıpti, Acem, Rum, Türk, Habeş gibi unsurları sayabiliriz. Haliyle mevcut coğrafya, dinlerin, dillerin, ırkların karıştığı bir merkez konumuna gelmiştir.

Mısır, Kuzey Arabistan, Suriye ve İran'dan oluşan bu coğrafyadaki ilişkiler iç içe girmiş durumdadır. Her bölgede her dinden, her ırktan, her dilden unsurlar mevcudiyetlerini korur ve birbirleriyle ticaretten çok daha öte kültürel alışverişler yapar konumdaydılar. Bu şekilde birbirine girmiş din ve kültürlerin hikâyelerinin birbirine geçişi, uyarlanması, çevirisi, yayılması o kadar da zor değildir. Günümüzde dünyanın herhangi bir ülkesinde beğenilmiş bir dizinin veya filmin başka bir ülkede uyarlanması, isimlerin, konuların değiştirilmesi sık sık gördüğümüz bir durumdur. Mitolojilerde de neredeyse aynı dönüşüm ve değişimi görmek mümkündür. O dönem için de aynı durum geçerlidir. Nitekim Eski Yunan'daki ejderhaların yerini Araplarda cinler, Türklere kötü ruhlar almıştır.

² Hiç kuşku yok ki bunlar arasında en önemli dinî yapı Yahudilerdir. İslâmiyet'in tebliğ döneminden itibaren Yahudilerle aynı coğrafyanın aynı dinî geleneğin paylaşılması mitolojik transfer açısından kayda değer bir husustur. Yahudilik-mitoloji ilişkisi için bk. Jules Soury, *Karşılaştırmalı Mitoloji Işığında İsrail Dini*, çev. Harun Güngör & H. İbrahim Açmaz (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008). Konuyla ilgili ayrıca bk. Kârim Mahmûd Azîz, *Esâtîru't-Teorâti'l-kübrâ ve türasu's-Şarki'l-Ednâ'l-kadîm* (Dimeşk: Dâru'l-Hasâd-Dâru'l-Kelime, 1999); Hüsnî Yûsuf Tayr, *el-Bidâyetü'l-ûlâ li'l-isrâiliyyât fi'l-İslâm* (Kahire: Mektebetü'z-Zehrâ, 1991); Âmal Muhammed Abdurrahman Rebûi', *el-İsrâiliyyât fi tefsîri't-Taberî -dirâse fi'l-lügat ve'l-mesâdiri'l-İbriyye-* (Kahire: y.y., 2009). Tefsir kitaplarındaki İsrailiyat için ayrıca bk. Remzî Na'nâa, *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübi't-Tefsîr* (Dimeşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru'd-Diyâ, 1970), 214-367.

³ Hristiyanlıkla diğer mitolojilerdeki hikâyeler arasındaki karşılaştırma konusunda ciddi bir çalışma olarak bk. John M. Robertson, *Christianity and Mythology* (London: Watts and Co., 1910).

Bu başlık altında zikretmemiz gereken bir diğer unsur ise dindir. Dinler arası çatışma veya bir arada yaşama tecrübesi, mitolojik anlatıları besleyen en dikkat çekici ilişkilerden biridir. Dinî çatışmalar rekabeti körüklediği için din müntesipleri, daha büyüğünü daha kapsamlısını üretmenin peşine düşmüşlerdir. Bu konuda birbirlerinden pek farkları olmadığını da söylemeliyiz. Dinler arası mitolojik hikâyelerin benzerlik arz etmesinin bir diğer boyutunu ise nebevî gelenekte ortak davranış modelleri oluşturmaktadır. Tebliğde buldukları halk tarafından delilik, menfaat temini, yalancılık gibi suçlamalara maruz bırakılmalarına ek olarak, dayak, hakaret, suikast teşebbüsü, sürgün gibi tepkilerle karşılaşmayan peygamber yok gibidir. Neticede aynı kaynaktan beslenen dinlerin benzer hikâyelere sahip olmaları esasen pek de şaşırtıcı bir husus değildir.

Müslüman Arapların bilgi düzeyi de dinler arasındaki bu ilişkiyi etkileyen nedenlerden biridir. Malum olduğu üzere ilk dönemde Müslümanlar Kur'ân'da tafsilatı bulunmayan konuları tanışma/karşılaşma döneminde oldukları Ehl-i Kitap'tan kimselere soruyorlardı.⁴ Erken dönemde Müslüman olmuş Abdullah b. Selâm, Ka'bu'l-Ahbâr gibi isimlere mitoloji içerikli –özellikle de yaratılış ve geçmiş Enbiyâya dair– birçok haber atfedilmesi⁵ de yine cevap arayışlarının tezahürleri gibidir. Burada sadece transfer değil, yeniden üretimlerde de bu durum etkili olmuştur. Özellikle Kur'ân endeksli sorunlara çözüm bulmanın gerekliliği ve İsrailiyât hikâyelerinin yetersiz kaldığı yerlerde yeniden inşalara gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Kur'ân'da cennetten kovulan Şeytan'ın Âdem'i nasıl aldattığının cevabı için İblis'in tekrar cennete girmesi gerekmiş ve bu konuda, İblis'in “hayvanlarla onu cennete sokmaları konusunu konuşması, en sonunda yılanın kabulü”⁶ haberi üretilmiştir.

Mitolojilerin transfer veya üretiminde dinin etkinliği konusunda dikkat çekmemiz gereken husus ise, dinlerin çoklu ilah veya tevhidî ilah inancına sahip olmasının mitolojilerin transfer yoğunluğunu veya kısıtlılığını doğrudan etkilemediğidir. Çok tanrılı dinlerdeki mitolojik hikâyelerde yer alan tanrılar, diğer kültürlere içeriklerine göre melek, şeytan veya cin gibi o dinin onayladığı varlıklar olarak geçmişlerdir. Antik Yunan'ın veya Avrupa'daki diğer putperest dinî literatürün Hıristiyan kültüre geçişte pek sıkıntı yaşamamaları da bu görüşümüzü desteklemektedir. İtikadî noktadaki ayrılıklar ise bu hikâyelerin şekillenmesinde göz önüne alınmıştır. Arab mitolojisinde İslâm öncesi ile sonrası arasında ciddi farklılıkların arka planında da bu hassasiyetin korunması yatmaktadır.

İslâmiyet'in tevhid noktasındaki hassasiyetini de mitoloji transferinde belirleyici bir unsur olarak kaydetmeliyiz. Yunan mitolojisinde Tanrıların savaşları ayrı bir yer tutmaktadır. Tanrılar, hem kendi aralarında hem insanlarla hem de ifritlerle yoğun savaş halindedirler. Oysa diğer kültürlerdeki tanrılar arası çatışmanın İslâm'da herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır. Meleklerin kendi aralarında savaştıkları görülmez. Ancak iyi ile kötünün savaşının meleklerle cinler arasında olduğunu görebiliyoruz. Buradan hareketle şunu da söyleyebiliriz ki, eklektik dinler, eklektik ilahlar, hikâyeleriyle beraber kültürü değiştirmektedirler. İleride de temas

⁴ Bk. Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Mukaddime* (Beirut: Dâru'l-Kalem, 1984), 1/439; Siddîk b. Hasan el-Kannûcî, *Ebcedu'l-ulûm el-veşiyi'l-merkûm fi beyâni ahvâli'l-ulûm*, thk. Abdulcebbâr Zekkâr (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978), 2/188.

⁵ Bk. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İsar Vakfı Yay., 2008), 104.

⁶ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (Beirut: y.y., 1988), 1/72.

edeceğimiz üzere İslâm kültürü, şirk esaslı din ve kültürlerin mitolojilerinden bilinçli olarak uzak durmuştur.

1.2. Dinî Metinlerin Dili

Dinlerdeki sembolik anlatım, mitolojilerin ortaya çıkmasında ana gerekçelerden biri olarak zikredilmektedir. Dinler, gönderilme zamanlarındaki insan zihnine, algısına, bilgi ve tecrübe birikimine yaratılış, kıyamet, ödül veya ceza (cennet-cehennem) gibi inançları anlatmak için sembolik bir dil kullanmışlardır. Tabi kurgu ile sembolik anlatım her ne kadar birbiriyle yakından ilgiliyse de aynı değildirler. Kur'ân'da sınırlı da olsa böyle bir dilin varlığını inkâr edemeyiz. Bu çerçevede Kur'ân özelinde Allah'ın kurguya gidip gitmediği konusunda klasikte pek tartışma olmasa da çağdaş dönemde –daha çok pozitivizmin de etkisiyle– tartışmaların yaşandığı malumdur. Kur'ân kıssaları özelinde olmasa da teşbih, mecaz, temsil gibi anlatım usûllerini ve bunların da en nihayetinde birer kurgu barındırdığını düşünürsek Kur'ân'da sınırlı kurgu metinlerin olduğunu söylememiz mümkündür. Ancak buradan kastımız, Kur'ân kıssalarına geçmişte müşriklerin “*esâtiru'l-evvelîn*” diyerek alay ettikleri, bugün “*tarihî gerçekliğin veya bağlayıcılığının inkârı*” şeklinde tezahürlerini gördüğümüz aşırı yorumlar değildir.

Burada zikretmemiz gereken diğer bir husus dinî (Siyer, Tefsir, Hadis) metinlerin diliyle edebiyatın dilinin birbirlerinden ayrılması gerektiğidir. Çünkü edebiyat bir tür olarak zaten yazarın hayal gücünden çıkmıştır ve kurgu malzeme olduğu inkâr edilemez. Edebî metinler üzerine herhangi bir biyografi veya tarihî bilgi inşa edilemeyeceğine göre bunları siyer metinleri olarak mitoloji değerlendirmesine tabi tutmak da sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla burada mitolojik Siyer metinlerini tespitinde edebiyat literatürüne yer vermedik.⁷

2. SİYER MİTOLOJİSİNİN KAYNAKLARI

Siyer metinlerinde mitolojik unsurlar veya Siyer'de mitolojik metinlerin kaynaklarını belirlemek için öncelikli olarak yapılması gereken söz konusu metnin uyarılma mı yoksa orijinal mi olduğunu tespittir. Bunun için de transfer metinler ile orijinal metinlerin birbirine karıştırılmamasına dikkat etmek gerekmektedir. Hint kökenli bir hikâye ile siyerdeki bir metnin benzerliğinin tespitinin akabinde doğrudan o metnin Hint dinî-edebî literatüründen transfer edildiği sonucuna gidilmesi makbul bir yaklaşım olmayacaktır. Bu çerçevede hikâyenin coğrafyası kadar hangi zihin dünyasına ait olduğunun da ortaya konulması elzemdir. Netice itibarıyla bir metnin kaynağını tespit için yapmamız gerekenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- a-Benzer metinlerin tespiti,
- b-Coğrafya, kültür, din gibi farklı kültür havzalarındaki en yakın metnin tespiti,
- c-En yakın benzer metin ile Siyer'deki metnin benzer ve ayrık unsurların tespiti,
- d-Metnin transfer senaryolarının takibi (çeviri, ticaret, söylence),
- e-Metnin kitabî dönüşümünün takibi.

⁷ Edebî metinlerde mitolojinin kullanımı konusunda mevlid özelinde bir çalışma için bk. Ali Osman Kurt, “Süleyman Çelebi'nin Mevlid (Vesiletü'n-Necât)'inde Mitolojik Unsurlar”, *EKEV Akademi Dergisi* 10/29 (Güz 2006), 179-190.

Bu aşamaları somutlaştıracak olursak, Siyer’de mitolojik bir metnin kökenini tespit etmek için, Yahudi, Hıristiyan, Zerdüşî dinî metinlerine ek olarak; Mısır, Habeş, İslâm öncesi Arab, Hint, İran, Süryani, Bizans metinlerini de taramalıyız. Bu tarama neticesinde birden fazla metne ulaşırsak kronoloji, coğrafya ve içerik itibarıyla muhtemel metin veya metinleri belirlemeliyiz. Bundan sonra yapılması gereken ise ilgili kültür veya din havzasındaki metnin Siyer metni haline gelme (transfer) yollarını ortaya çıkartmaktır. Şayet bu çabada herhangi bir benzer metin bulamamış veya bulunan metinle bağ kuramamışsak o zaman kaynağı, Müslüman ilim çevrelerinin kendi kökenlerinde aramalıyız.

Köken arama neticesinde Siyer mitolojisinin kaynak çerçevesi olarak şunları kaydedebiliriz:

1. Dış Kaynaklı Mitolojiler

- a. Din kökenli Mitolojiler: Zerdüşî, Yahudi, Hıristiyan.
- b. Coğrafya kökenli Mitolojiler: Mısır, Hint, Yemen.

2. İç Kaynaklı Mitolojiler

- a. İslâm öncesi Arab mitolojileri.
- b. İslâmî dönem mitolojileri.

Burada dikkat edilmesi gereken en temel husus, her transfer metnin mitoloji sınıfına dâhil edilmemesidir. Özellikle Hıristiyan veya Yahudi kültürlerinden ithal edilen diğer peygamberlere ait mucize haberlerinin Hz. Peygamber’e uyarlanmış nevinden metinler, mitolojik metinler olarak değerlendirilmemelidir.

Köken arayışında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, hangi metnin hangi metinden etkilendiğini doğru tespittir. İslâmî kaynaklarda geçen önceki bir peygamberin yaşadığı olay ile Hz. Peygamber’e dair aktarılan bir olayda benzeşme söz konusu ise hemen kronolojideki sıralamaya bakıp Hz. Peygamber’e ait haberin uyarlama olduğu sonucuna gidilmemelidir. Zira metnin üretim dönemi, her iki peygamberin yaşadığı dönemin aksine eşittir. Binaenaleyh pekâlâ sonraki bir hâdiseye bakılarak önceki dizayn edilmiş olabilir. Böylesi durumlarda yapılması gereken yeni metinlere ulaşmaktır. Örnek verecek olursak hicret haberlerinde konu edilen olağanüstülüklerin, Yahudilerin Mısır’dan çıkışında karşılaştıkları olağanüstülükleriyle yarıştırmak için üretildiğini söylemek, haliyle oldukça zorlama bir çıkarım ve yorum olacaktır.

3. MİTOLOJİLERİN TRANSFER YOLLARI

Müslümanlar, gittikleri yerlerin dinlerine, kültürlerine dair haberler işittikleri gibi, kendileri de kitaplarını, inançlarını, anlatılarını oralara götürmüşlerdir. Onlar, işittikleri bu anlatılardan hoşlarına giden hikâyeleri içselleştirmişler; hikâyeye sahiplerini olmasa bile, hikâyelerini Müslümanlaştırmışlardır. Özellikle mucize haberlerinde bunları görmek mümkündür. İslâmî rivâyet literatürüne mitolojinin girmesi bu karşılaşmalarda duyulan hikâyelerin benimsenmesi neticesinde oluşmuştur.⁸ Bu çerçevede mitoloji transfer yolları olarak şunları sayabiliriz:

1. Ticaret (kitap ticareti, söylenceler),

⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 48.

2. Çeviriler,

3. Mühtediler,

4. Diğer din mensupları.

Dışarıdan kültür taşıyan unsur olarak cariye ve köleleri de bu maddelere ekleyebiliriz. Onlar da kendi yetiştikleri veya bir şekilde şahit oldukları, duydukları anlatıları yeni kültürlerine taşımışlardır. Kureyş'in Hz. Peygamber'e iftira yoluyla dile getirdikleri "Ona Rahman öğretiyor"⁹ ifadesi, hakeza Addâs'ın Hz. Peygamber'e nebevi geleneğe atıfla iman etmesi¹⁰ gibi anekdotlar da onların bir takım bilgilere sahip olduklarını göstermektedir.

Diğer kültürlerin İslâm kültür coğrafyasına dâhil olduğu en profesyonel yöntem ise kuşkusuz çevirilerdir. Abbâsî halifesi Mansûr döneminde Süryânice, Farsça, Yunanca kitapların tercüme edildiği¹¹ kaydedilmiştir ki, esasen bu işin sadece resmiyetle sınırlı kalmadığı açıktır.¹² Dış kültürel unsurların Abbâsilere kadar Müslümanların ilmî veya fikrî muhitlerine girmediğini söylemek mümkün değildir. Çok önceden Doğu Roma veya İran kökenli kitapların İslâm coğrafyasına getirildiği malumdur.¹³

Burada son olarak kussâsın mitoloji transferindeki etkileri konusunda şunu ifade edelim ki, mitolojinin girmesinde onların belirleyici bir rol oynadıklarını söylemek çok güçtür. Kussâsın, maddi çıkarları için dahi olsa dışarıdan hikâyeye arayışına girdiklerini söylemek, onların sahip oldukları bilgi birikimleriyle çelişkili bir durumdur. Ancak onların içselleştirilmiş (Müslümanlaştırılmış) hikâyeleri yayma konusunda kısıtlı rollerinden bahsedebiliriz.

4. MİTOLOJİNİN UYARLANMASI

Mitoloji transferlerinde kültürlerarası etkileşimin sınırsızlığını veya herhangi bir kültürün diğerine karşı tamamen açık kültür pozisyonunda olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir kültür başka bir kültürdeki mitolojiyi alırken kuşkusuz kendine benzeterek almakta, öğeleri, yerleri, isimleri, hikâyeleri değiştirmektedir. Bunları yaparken de coğrafya, din ve yerel kabuller öncelikli belirleyicilerdir. Bu değiştirme sürecinde dinin ayrı bir yeri olduğu muhakkaktır. Nitekim Eski Yunan mitolojisinin doğrudan İslâm mitolojisi üzerinde etkili olduğunu söylememiz çok zordur. Zira neredeyse hiçbir benzerlik olmadığı gibi mevcut benzerlikler de aracı bir kültürle ya da tesadüfi olmuştur. Bu iletişimsizliğin nedeni, Müslümanların Eski Yunan'ın felsefesine veya diğer ilimlerine karşı gösterdikleri hoşgörüyü hikâyelerine, edebiyatına, mitolojisine karşı göstermemeleri, şirk içerikli, bol tanrılı hikâyelere Müslüman Arapların mesafeli durmalarıdır.

⁹ Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî, *es-Sîretu'n-nebeviyye*. thk., şrh. M. es-Sekkâ & İ. el-Ebyârî & A. Şelbî (Kahire: y.y., ts.), 1/297.

¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/421.

¹¹ Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn (Mısır: Matbaatu's-Saâde, 1371/1952), 1/379.

¹² Bk. Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1398/1978), 1/32-33.

¹³ Arapça ilk kitabın Mekke'ye Hîre'den Amr b. el-Âs tarafından getirildiği belirtilmiştir. Bk., Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. el-Hasan el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsih*, thk. Abdulmelik Abdullah Duheş (Beirut: Dâru'l-Hadr, 1414), 3/214. Dışarıdan İslâm coğrafyasına getirilen kitaplar ve tepkiler konusunda bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-ilm*, nşr. Yusuf el-I'ş (Dimeşk: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1974), 51-56.

Aynı şekilde İslâm mitolojisinde ateşin belirleyici bir unsur olmaması da dinî kaynaklı tepkisel/bilinçli bir geri duruştur. Dolayısıyla İslâm, mitoloji uyarlamalarında öncelikli belirleyici ve şekillendirici unsurdur.

Yunan mitolojisinde tanrıların kötü/düşman bir profilde karşımıza çıkmaları dikkat çekicidir. Onlar hilebaz, şehvetine düşkün, acımasız, kontrolsüz güç gibidirler. Yakıp yıkmakta; daha çok da varlıkların mevcut halleri üzerinde oynamakta, onları istedikleri gibi dönüştürmektedirler. İnsanlar onların bu tasarrufları yüzünden horoza, geyiğe, örümceğe, kertenkeleye, baykuşa dönüşmüşler bir bakıma farklı farklı türlerin ataları olmuşlardır. Dahası sadece hayvanlara değil ağaçlara da dönüştürülmüşlerdir. Meşe veya ıhlamur ağacı köken itibariyle insanların dönüşümü neticesinde oluşmuşlardır. İslâm öncesi Araplarında da her ne kadar dönüşüm mitolojileri (İsaf ve Naile gibi) varsa da Yunan tanrılarıyla İslâm öncesi Kureys'in tanrılarının da pek benzemediğini söylemeliyiz. İletişimsizliğe ek olarak bunun bir diğer nedeni de Kureys panteonunun hayatın içerisinde aktif olarak yer almamasıdır.

Bir mitolojinin uyarlanması konusundaki süreci şifahi veya kitabî olarak ayırmaksızın karşılaşma, kabullenme, orijinalin tahrifi ve adaptasyon olarak dört aşamada değerlendirebiliriz. Herhangi bir kültüre ait mitoloji hikâyesi ile karşılaşan Müslüman çevreler, onu kabullenmeleri halinde metnin orijinalini tahrif ederek kendi coğrafya, din ve kültürlerine uyarlamıştır. Kuşkusuz bu uyarlanan mitolojilerin prototip olarak kabulü ile yeni metinlerin üretimi veya onun farklı varyantlarla yayımı ayrı bir süreci içerisinde barındırmaktadır.

5. SİYER VE MİTOLOJİ

İlk dönem siyer râvi ve müellifleri, eserlerinde mitoloji içerikli metinlere yer vermişlerdir. Sonraki dönem ilmî çevrelerin bunları sahih veya en azından nakledenin inandığı, sahih kabul ettiği metinler şeklinde algılaması neticesinde mitolojik bir metin, tarih metnine dönüşmüştür.

İbn İshâk'ın siyere dair naklettiği haberler arasında, bu türden mitolojik içerikli haberlere rastlamak mümkündür. Daha önceki siyer kaynaklarında olduğu gibi, İbn İshâk'ın nakilleri arasında da, melek, şeytan ve cinlere dair anlatılar ciddi yer tutmaktadır. Mitolojik unsurlar barındıran bu haberlere, İbn İshâk'ın inanıp inanmadığı konusunda herhangi bir fikre sahip değiliz. Nakilcisi olması hasebiyle, bu rivâyetlerinden dolayı, onun tenkit edilmesi de söz konusu olamaz. Tıpkı şiirlerinde olduğu gibi genel okuyucu kitlesini düşünerek anlatımına renk katmak için bu tür haberlere yer vermiş de olabilir. İbn İshâk'ın haber toplama konusundaki hırsı, topladıklarını tenkit süzgecinden geçirmesine veya geçirdi ise dışarıda bırakarak zayi etmesine müsaade etmemiştir.¹⁴

İbn İshâk gibi Vâkıdî'de de melek, cin ve şeytanın doğrudan hayata müdahale ettiği rivâyetlere, mitolojik anlatılara rastlamak mümkündür.¹⁵ Burada kaydetmemiz gereken husus, bu türden anlatıların, önceki siyer müelliflerine oranla Vâkıdî'de belli bir artış göstermiş olduğudur. Bütün bu rivâyetler, siyer malzemesinin genişleme süreci hakkında da bilgi vermektedir. İbn İshâk'ta sınırlı olarak yer alan bu türden rivâyetlerin, Vâkıdî tarafından nakledilmesi, kussâs

¹⁴ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 264-265.

¹⁵ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 338.

anlatılarının, mitolojik unsurların, siyer malzemesine dahil olduğu dönemi tespit açısından önemlidir. Vâkıdî’de, başka kültürlerden uyarlanan unsurlar, İslâmî bir kimliğe büründürülerek nakledilmiştir; Uhud şehitlerini taşıyan bir devenin Medine’ye çevrilince çöktüğü, Uhud yönüne çevrilince hızla ilerlediği¹⁶ rivâyetinde, Fil Ordusu’ndaki filin yerini deve alırken; Uhud şehitlerinden Abdullah b. Amr b. Haram’ın kabrinde, hâlâ yarasını eliyle tuttuğu, elinin çekilmesi ile yaranın kanaması¹⁷ rivâyetinde ise, Abdullah b. es-Sâmîr’in¹⁸ yerini Abdullah b. Amr almıştır.¹⁹

Siyer literatüründeki mitolojileri içerik itibariyle Ka’be ile ilgili mitler, Mekke ile ilgili mitler, köken mitleri, doğum mitleri, savaş mitleri, cin mitleri, melek mitleri şeklinde farklı başlıklar altında tasnif etmemiz mümkündür.

5. 1. Siyer Anlatılarında Mitoloji Metinlerin Tespiti

Bu konudaki ilk dikkat çeken sorun, metnin doğru anlaşılması veya korunmamış olmasıdır. Dolayısıyla başlangıçta tarihî bir vakadan ibaret olan metnin zamanla mitolojik bir metne evrildiğini görebiliriz. Öyle ki, Hz. Peygamber’in aslında son derece insanî bir davranış olarak Bedr Savaşı sonrasında öldürülenlere hitaben sözleri,²⁰ sonradan değiştirilerek âdeta ölümlerini onu duyduğuna dönüştürülmüştür.²¹ Haliyle kökenine ulaşabildiğimiz bu tür metinleri mitolojik anlatılar yerine, korunmamış/tahrif edilmiş metinler olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Mitoloji metinlerinin belirlenmesinde en sık tekrarlanan hata, zorlama benzetmelerin yapılmasıdır. Herhangi bir kültürdeki metnin başka bir kültür havzasındaki metinle sadece ana fikrin veya olayın benzeşmesine bakarak birbirlerinden uyarlanma olduğu iddiası ilmî bir yaklaşım olmayacaktır. Bu “uyarlama metin” iddiası sadece olaylarla, hikâyelerle sınırlı tutulmayıp âdeta bütün dinleri veya ilahî metinleri kapsayıcı şekilde genişletilme hâdiselerine dahi rastlanması ise olayın vahametini göstermesi bakımından kayda değer bir husustur.²² Dinler ile mitolojilerdeki benzerliklere bakarak dinlerin mitolojilerden aparma olduğunu ileri sürmek, olayın özünü kaçırmak demektir. Buradaki soru, neden mitolojilerin dinlerden etkilendiği değil de dinlerin mitolojilerden etkilendiği fikrinin peşinen kabul edildiğidir. Mademki insanın inanç tarihinin kökenlerine tam olarak hâkim değiliz, pekâlâ Eski Yunan’daki tanrıların her birini (yağmur, ölüm vs.) meleklerin dezenformasyona uğramış profilleri olarak değerlendirebiliriz.

Metinler arasındaki her benzerliğin transfer olmadığını tespiti, metnin doğru okunması ve yorumlanmasında öncelikli şarttır. Somut bir örnek verecek olursak Eski Yunanlıların tanrılarına karşı sergiledikleri davranışlar (inkâr, savaş, çatışma) ile İslâm öncesi Arapların putlara karşı davranışları benzerlik taşımaktadır. Bu benzerliklerden hareketle bir ortaklık veya transfer tezi

¹⁶ Bk. Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1984), 1/265-266.

¹⁷ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/267.

¹⁸ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/36-37.

¹⁹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 339.

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Cenâiz”, 86; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Cihad”, 80.

²¹ Onların nasıl duyduğu ile ilgili uzun izahlar için bk. Ali b. Burhâniddin el-Halebî, *es-Sîretu'l-Halebiyye fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn (İnsânu'l-uyûn)* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/431-435.

²² Örnek olarak bk Muazzez İlmiye Çığ, *Kur'an İncil ve Tevrât'ın Sümer'deki Kökeni* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002).

çıkartmamız mümkün değildir. Yine Antik Mısır'da "ilâhlar, mabetlerindeki heykel içine girerek yahut bir puta veyahut da muayyen bir işaret ile tanınabilen bir hayvan vücuduna girerek, insanlara kendilerini gösterdikleri"²³ inancı ile putların içinden cinlerin çıkmasını konu alan metinler birebir benzerdir. Haliyle bu haberleri nakleden Müslümanların bu inancı, Antik Mısırlılardan aldığını söylememiz pek sağlıklı olmayacaktır.

Geçmiş kültürlerden kopyaların ayrıntılı, ince, satır aralarında gizlenmiş olarak değil, daha çok kaba ve genelleşmiş alanlarda görüldüğünü belirtmeliyiz. Herhangi bir anlatının özü, onun kopyalanan/uyarlanan kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir mitoloji metninin, uyarlama/yeniden inşa olduğunu ispat için salt benzerliklerin yeterli olmadığı, metnin transfer yolu, uyarlandığı iddia edilen metin veya inancın tek ve ilk örnek olduğunun ispatı, iki kültür arasındaki ilişki yollarının (zaman ve coğrafya olarak) açıklığı gibi hususların da tespiti gereklidir.

5. 2. Siyer Anlatılarında Mitoloji Metinlerinin Kaynakları

Müslüman Arab mitolojisi, coğrafya, din, zihni yapı gibi hususlardan dolayı doğal olarak diğer mitolojik anlatılardan farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkları Siyer anlatılarında da görmekteyiz. Siyer'deki mitolojik metinleri kaynak itibariyle dış ve iç olmak üzere iki kısımda ele almamız mümkündür.

5. 2. 1. Dış Kaynaklı Mitolojik Anlatılar (İthal/Uyarlama Mitler)

Dış kaynaklı ithal/uyarlama mitlerde en dikkat çekici husus, ithal tanrılar konusudur. Tanrı ithali Eski Yunan'dan beri vardır. Tanrıların kültürler ve coğrafyalar arasındaki bu yolculukları neticesinde onların konumları, statüleri ve hatta görevleri dahi değişebilmektedir. Nitekim Mısır Tanrısı İsis, sonradan Yunan'da saygınlık kazanmıştır. Hakeza ithal bir tanrı ve esasında satın alınmış bir ilâhe konumunda olan Hubel de Kureyş'te ayrı bir otorite kazanmıştır. Bu transfer sürecinde tanrıların çok daha derin değişiklikler yaşadığını, bir dinin tanrısının pekâlâ diğer dinin şeytanı haline gelebildiğini ayrıca belirtmeliyiz.

Mitolojilerde dönüşüm hikâyeleri ciddi bir yekûn tutmaktadır. Yaratılıştaki değişim mitosları, bir taraftan cezalandırmayı ifade ederken diğer taraftan da diğer varlıkların kökenlerine dair izahlar barındırmaktadır. Yılanın dört ayaklıyken sürüngen hâle gelmesi, Haceru'l-Esved'in beyazken insanların günahlarından dolayı siyahlaşması,²⁴ Hz. Peygamber'in Ukkâşe'ye verdiği sopanın uzun bir kılıca dönmesi²⁵ gibi hikâyeleri de Siyer'deki bu tür dönüşüm mitosları arasında zikretmemiz mümkündür. Ancak bunları doğrudan dış kaynaklı olarak sunmak yerine, diğer din ve kültürlerdeki dönüşüm, değişim algılarının yansımaları, insanlığın ortak hayal gücü veya dini nassların yanlış anlaşılması çerçevesinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

5. 2. 2. İç Kaynaklı Mitolojik Anlatılar (Arab-İslâm Orijinli Mitler)

İslâm öncesi Araplarında mitolojiye dair geniş bir literatüre ulaşamamızın nedeni korunamamış olmasıdır. Dönemin tek nakil vasıtası olan şiir (şairler) bunlarla ilgilenmediği gibi,

²³ Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 223.

²⁴ Her kültürde yer alan ortak mitoloji, hikâye ve anlatıların genel bir listesi için bk. Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 53.

²⁵ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/93.

nesir dönemine gelince de Müslüman ilmî çevreler bu anlatıları yok saymış veya gereken ihtimamı göstermemişlerdir. Bu yüzden de Cahiliye dönemine ait üzerinde derin araştırmalara girişilecek, incelemeler yapılacak mitolojik metin ve anlatılardan mahrumuz. İslâm öncesi Araplarında mitoloji konusunda yapılan incelemelerde mitolojiden çok, Arapların inançlarının anlatılması da işte bu veri eksikliğinden kaynaklanmaktadır.²⁶ Hz. Peygamber'in bir bakıma hurafe/batıl inanç konumunda olan mitolojiyle mücadele ettiğini, en azından yeri ve zamanı gelince bunların yanlışlığını vurgulaması kayda değer bir husustur. Nitekim Hz. Peygamber'in doğa olaylarına bağlı mitolojik kökenli hurafeler konusunda toplumu uyarıp inançları tashih etmesi²⁷ bu mücadelenin bir yansımasıdır.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması (şakku's-sadr) haberinde olduğu gibi, bazı anlatıların ortak bir mitoloji mi yoksa ithal bir uyarılma mı olduğunu mutlak anlamda söylemek oldukça güçtür. Zira özellikle İslâm öncesi Arab mitolojisi olarak değerlendirilebileceğimiz bazı anlatımlar, köken itibarıyla orijinal Arab kaynaklı olabileceği gibi, çevre kültürlerin tesiriyle de inkişaf etmiş olabilirler.²⁸ Kuşkusuz bu tür bağlantıları kurabilmemiz için içerik benzerliğinden çok daha öte somut delillere ihtiyacımız vardır.

5. 3. Sıyer Anlatılarında Mitolojik Öğeler

Mitoloji metinlerinin en belirgin özelliği imkânsız (beşerin imkânsız dediği), duyulmamış, görülmemiş hususiyetlere sahip olmalarıdır. Ancak burada abartı ile imkânsızlığın birbirinden ayrılması gerektiği de muhakkaktır. Dolayısıyla birçok farklı alanda (nübüvvet,²⁹ velayet³⁰ vs.) karşımıza çıkan bitmeyen yiyecek/bereket sembolünü başlı başına bir mit figürü olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Hakeza burada "yükseliş" motifi arasında sayabileceğimiz ve sıhhati, gerçekleşme şekli, içeriği, yeri, zamanı gibi onlarca tartışmanın devam ettiği Mirac anlatılarına da yeni tartışmalara neden olmamak düşüncesiyle yer vermiyoruz.

5. 3. 1. Melek-Şeytan-Cin

İslâm öncesi Arab kökenli mitolojiler arasında kuşkusuz "putlar içindeki cin" motifi dikkat çekicidir. İslâmî dönemde putların kırılması hikâyelerinde putun içinden çıkan çıplak siyahî kadın³¹ veya başka bir şekildeki cin tasvirlerinin arkasında da "putların içindeki cin" kabulünün yattığı anlaşılmaktadır. Bu metinlerin yukarıda kaydettiğimiz Antik Mısır'da mabetlerdeki heykellerin veya putların içerisine girerek insanlarla iletişim kurduğuna inanılan tanrılarla³² ciddi bir benzerlik taşıdıkları açıktır:

²⁶ Örnek olarak bk. Hüseyin el-Hâc Hasan, *el-Ustûra inde'l-Arab fi'l-câhiliyye* (Lübnan: el-Müessesetü'l-Câmiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', ts).

²⁷ "Güneş ve Ay birinin ölümünden veya yaşamısından dolayı tutulmaz" demesi. Buhârî, "Küsûf", 13.

²⁸ Öz, *İlk Sıyer Kaynakları*, 54-55.

²⁹ Yemeklerin artmasıyla ilgili örnek mucize haberleri için bk. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Musâ b. Mihrân el-Esbehânî, *Delâilu'n-nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs Kalacî & Abdulber Abbâs (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 1412/1991), 2/415-430.

³⁰ Örnek olarak bk. Hacı Bektaş Veli, *Vilayetname (Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli)*, haz. Esad Korkmaz (İstanbul: y.y., 1995).

³¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/873.

³² Afet İnan, *Eski Mısır*, 223.

“Ruâm, Himyerlilerin tazim ettikleri, yanında kurban kestikleri, şirk üzere iken ondan haber aldıkları bir evdi... Ondan -Yemen halkının iddia ettiklerine göre- siyah bir köpek çıkardılar ve onu kestiler. Sonra o evi yaktılar...”³³

Siyer rivâyetlerinde cin ve Şeytan'ın yoğun bir şekilde konu edildiğine dair metinlere sahibiz. Bu çerçevede cinlerin ve Şeytan'ın konu edildiği mitolojik metinler olarak nitelendirebileceğimiz haberler arasında şunları kaydedebiliriz:

* Şeytan'ın, Akabe toplantısında bağırması,³⁴

* Şeytan'ın hicret öncesi Resulullah'ın durumunun görüşüldüğü toplantıya katılarak önerilerde bulunması,³⁵

* Cinin Hz. Peygamber'in nereye hicret ettiğini haber veren bir şiir okuması,³⁶

* Cinin kadın bir kâhine gelerek Bedr ve Uhud'dan haber vermesi,³⁷

* Hayberlilere yardım etmeyi düşünen Gatafanlılara, nereden geldiğini bilmedikleri bir sesin, “Kalın” demesi,³⁸

* Tebük Seferi'nde bir cinin yılan şeklinde gelerek selam vermesi,³⁹

* Bedr'e çıktıklarında Kureys'in kendisini göremedikleri birinden (hâtif) şiir işitmeleri,⁴⁰

* Şeytan'ın Bedr'den kaçarak denize girmesi.⁴¹

Şeytan'ın konu edildiği metinler arasında yer alan Akabe toplantısında bağırması ve Hicret öncesinde Resulullah'ın öldürülmesini tavsiye etmesi haberlerinde metnin orijinalinde Şeytan'ın doğrudan varlığından ziyade yapılan işin, tavsiye edilen görüşün şeytanî olduğunun vurgulanmak istendiği anlaşılmaktadır. Binaenaleyh her ne kadar metin olarak mitolojiye dönüşmüş olsa dahi bu tür anlatıların arkasında tarihî bir gerçeklik olduğu açıktır. Nitekim Hicret öncesi Resulullah'a ne yapılması gerektiğinin görüşüldüğü toplantıda Necidli bir ihtiyarın görüşleri şeytanca olarak değerlendirildiği,⁴² düşmanca nitelendirildiği için dile getirdiği görüşler şeytana atıfla kaydedilmiştir.⁴³ Yoksa onların Şeytan'ın bizatihi toplantıya katıldığından bahsetmediklerini söyleyebiliriz. Tabi siyer metinlerinde Şeytan sadece Necidli bir ihtiyar kılığında

³³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/27-28.

³⁴ Bk. Taberî, *Târîh*, 1/563; Ali b. Ahmed es-Semhûdî, *Vefâu'l-vefâ bi ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, thk., tlk. Muhammed Muhyiddîn Abdülmecîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 1/231, 233.

³⁵ Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, cem. Süheyl ez-Zekkâr (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 100; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/612; Taberî, *Târîh*, 1/566; Semhûdî, *Vefâ*, 1/236-237.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/487; Taberî, *Târîh*, 1/570.

³⁷ Bk. Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk*, thk., tlk. Muhammed Hamidullah (Konya: y.y., 1981), 91-92; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/208. Başka örnekler için ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3/186, 251; 4/439, 449, 662.

³⁸ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 2/651.

³⁹ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 3/1015.

⁴⁰ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 1/119-120.

⁴¹ Bk. Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 1/71, 75; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/663.

⁴² Zührî, *el-Meğâzî*, 100; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/612; Taberî, *Târîh*, 1/566.

⁴³ Süheyl Zekkâr bu habere yazdığı dipnotta, “Görünen o ki, Şeytan'a atfedilen bu rolün doğrusu, bunun Kureys'in ileri gelenlerinden bir şahsiyet olduğudur. Daha sonra Müslüman olması, kendisinin veya ailesinin konumu İslâm'da bilinen işin iktizasından dolayı, bu Şeytan'a hamledilmiştir...” der. Zührî, *el-Meğâzî*, 100.

değil, Bedr Savaşı'nda Süraka'nın;⁴⁴ Uhud'da Cuâl b. Süraka'nın⁴⁵ şekillerine de girmiştir. Şeytan bazı suretlere girerken meleklerin de insan şeklinde görünmeleri kaçınılmaz olmuş, birçok kez melekler ya insanları uyarmak, ya bir haber getirmek veya bizzat savaşmak için insan kılığına girmişlerdir.⁴⁶

Burada meleklerin konu edildiği haberlerde Kur'ân veya Resulullah'ın ihbarlarına da dikkat etmemiz gerekmektedir. Şayet ilahî veya nebevî (sıhhat incelemesinden geçmiş) bir ihbar söz konusu ise, burada mitolojiden çok itikattan bahsetmeliyiz. Ancak bazı haberler vardır ki, esasen ne Kur'ân ne de Resul'ün ihbarı söz konusudur. Nitekim İbn Sa'd'ın naklettiği Hz. Peygamber'in vefatında Cebrail ile ölüm meleği ve başka bir melek arasında geçen konuşma⁴⁷ son derece ilginçtir. Böyle bir haberi almak için, ya peygamber olmak ya da ölümlerle konuşmak gerekmektedir. Resul'ün vefat günü, biri İsmail adında iki melek arasındaki veya ölüm meleği ile Resul arasındaki konuşmanın kimden nasıl alındığı buradaki meselenin özüdür ve açıkçası haberi mitoloji kategorisine alma haricinde bir izahın olmadığı açıktır.

5. 3. 2. Bulut-Rüzgâr

Bulut ve rüzgâr eski dönemlerden itibaren gizemli ulaşım vasıtası olarak kabul görmüştür. Kureyş'in de bulutların vasıta olarak kullanım beklentisinde olması dikkat çekicidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm onların bu beklentisine, "*Onlar bulutların gölgeleri içerisinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini, işin bitmesini mi bekliyorlar...*"⁴⁸ ayetiyle işaret etmektedir. Rivayetlerde ise bulutlara ulaşım vasıtasına ek olarak koruma görevi de verilmiş gibidir. Siyer literatüründe sık sık karşımıza çıkan Hz. Peygamber'in çocukluğunda bir bulut tarafından sürekli gölgelendirilmesinde bu koruma misyonunu görebiliyoruz.⁴⁹ Bulut ögesinin diğer kültürlerle benzeştiğini de ayrıca ifade etmeliyiz. Cibril'in bulut içerisinde gelmesi haberi ile "*Petrus, İsa'ya henüz söylemekte iken nurlu bir bulut onlara gölge saldı ve işte buluttan bir ses...*"⁵⁰ ve "*Çünkü ey kardeşler, sizce meçhul kalmasını istemem ki bütün atalarınız bulut altında idiler ve hepsi de denizden geçtiler ve hepsi bulutta ve denizde...*"⁵¹ cümlelerindeki bulut ögesinin benzerliği⁵² kayda değer bir husustur.

Bulut ögesinin konu edildiği diğer haberler arasında Bedr'de bulutların içinden sesin duyulması⁵³ ve yine meleklerin bulut içinde görülmeleri, buluttan inmeleri⁵⁴ rivâyetlerini zikredebiliriz.

⁴⁴ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/612, 663.

⁴⁵ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/232.

⁴⁶ Bir meleğin Uhud'da Mus'ab b. Umeyr suretine girerek sancağı alması haberi için bk. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/234.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, tkd. İhsân Abbâs (Beirut: Dâru Sâdır, ts.), 2/258-259. Ayrıca bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/260.

⁴⁸ el-Bakara 2/210.

⁴⁹ Bk. İbn İshâk, *es-Sîre*, 55; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/181; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/154; Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/220.

⁵⁰ *Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1996), Matta, 17/5. Bu hikâyeye için ayrıca bk. Markos, 9/2-13; Luka, 9/28-36.

⁵¹ Pavlos'un Korintoslulara Birinci Mektubu, 10/1-2.

⁵² Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 63.

⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/633; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/76.

⁵⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/78.

Rüzgârın kullanıldığı rivâyetlere örnek olarak ise şunları zikredebiliriz:

* Bedr Savaşı'nda meleklerin rüzgârla beraber gelmeleri, sağ ve sol cenaha yerleşmeleri,⁵⁵

* Hendek'te güney rüzgârının kuzey rüzgârına giderek, Resulullah'a yardıma gitmesini söylemesi.⁵⁶

5. 3. 3. Nur

İslâm'ın hem kendi orijinal yapısında hem de sonraki süreçte ortaya çıkan farklı mezhep veya oluşumlarda nur ögesine ayrı bir önem verildiği malumdur. Özellikle Hz. Peygamber'in doğumu anlatılarında vurgulanan annesinden nur çıkmasını konu alan rivâyetleri bu başlık altında zikretmemiz mümkündür. Mitolojilerde olduğu üzere tarihî şahsiyetlerin de sıradan doğuşlarına kimse razı olmamıştır ve ne yapıp edip mutlaka bir olağanüstülük eklenmiştir.⁵⁷ Kuşkusuz bu doğumların en başında da ışık/nur ögesi gelmektedir. Tabi nur ögesini sadece Hz. Peygamber'in doğumunda görmediğimizi, aynı şekilde Necâşî'nin kabri üzerinde nurun görüldüğü⁵⁸ gibi haberlerde de bu ögeye yer verildiğini ayrıca belirtmeliyiz. Özellikle sonraki dönem Siyer literatüründe "Nûr-i Muhammedî" anlatılarının ayrı bir edebiyat hacmine ulaşması kuşkusuz nur/ışık motifinin Siyer mitolojisindeki yerine işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir.

5. 3. 4. Ölümsüzlük

Ölümsüzlük motifini bütün dinî metinlerde, mitolojilerde ortak bir unsur olarak görmek mümkündür. Kutsal metinlerde metafor olarak kullanılmasının somut örnekleri artırdığını söyleyebiliriz. Siyer anlatılarında ölümlerin dirilmesi, konuşması, şahitliği gibi birçok farklı anlatıda bu motifin işlendiğini görmekteyiz. Bu tür siyer metinlerine örnek olarak şunları verebiliriz:

* Abdullah b. es-Sâmîr'i defnedildiği yerde elini başındaki yarasına koymuş halde bulduklarında elini çektiklerinde yaranın kanaması,⁵⁹

* Çocuğun dirilmesi,⁶⁰

* Kabirden ses gelmesi,⁶¹

* Ölümlerin konuşmaları⁶² veya dinlemeleri.⁶³

5.4. Siyer'e Dair Diğer Mitolojik Metinler

Siyer rivâyetleri arasında farklı mitolojik motiflere yer verilen haberlere dair daha başka metinler de vardır. Herhangi bir mitolojik motifin değil de başlı başına haberlerin yer aldığı mitoloji metinlerinden bazıları olarak şunları zikredebiliriz:

⁵⁵ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/57.

⁵⁶ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/476.

⁵⁷ Tarihî bir şahsiyetin mitolojiye dönüşmesi konusunda bk. Süreyyâ Menkûş, *Seyf b. Zî Yezzen -beyne'l-hakîka ve'l-ustûra ve'l-emel-* (Sanâ:y.y., 1984).

⁵⁸ İbn İshâk, *Sîre*, 201; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/340.

⁵⁹ Abdullah b. Ebî Bekr b. Hazm kaynaklıdır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/36-37.

⁶⁰ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998), 4/536.

⁶¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/314.

⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/540-541.

⁶³ Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 2/431-435.

* Ka'be'nin Allah ile konuşması,⁶⁴

* Ka'be'nin temellerini oynatınca Mekke'nin sallanması,⁶⁵

* Sa'd b. Muâz'ın kabri için kazılan topraktan misk kokusunun gelmesi ve toprağın miske dönüşmesi,⁶⁶

* Güneşin geri dönmesi,⁶⁷

* Âmir b. Fuheyre'nin gökyüzüne yükselmesi,⁶⁸

* Ağaçların Hz. Peygamber'e itaati,⁶⁹

* Direğin ağlaması,⁷⁰

* Taşların tesbihi,⁷¹

* Koyunların secdesi,⁷² kurdun risâlete şehadeti,⁷³ vahşi hayvanların saygı göstermeleri,⁷⁴

* Sahabenin suyun üzerinde yürümesi.⁷⁵

Bütün bu ve benzeri haberlere bakarak diğer mitoloji literatürlerinde olduğu gibi Siyer mitolojisinde de ciddi bir haber ve konu zenginliğinden bahsetmemiz mümkündür.

SONUÇ

Siyer mitolojisi araştırmalarını genel mitoloji araştırmalarından veya bulgularından bağımsız ele almamız pek mümkün değildir. Binaenaleyh burada temelde ulaşmamız gereken husus, İslam mitoloji literatürünün yapısal ve fizikî özellikleridir. Bunun için de Tefsir, Hadis, Siyer, İslam Tarihi disiplinlerindeki mitoloji metinlerinin tespit ve tahlillerinin yapılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde ulaşılan bütün bulguların bir araya getirilmesi ile İslam mitoloji edebiyatının hacmi ve derinliğini tespit etmek mümkün olacaktır. Mitolojinin farklı bir yansıması olan İsrailiyatla ilgili Tefsir, Hadis özelinde birçok çalışma yapılmasına rağmen Siyer-Tarih ile ilgili yeterli çalışmaların yapılmaması basit bir ihmalden çok daha öte disiplinler oluşuma ve yeterli uzmanlık seviyesine ulaşılmamasının bir neticesidir. Siyer-Mitoloji, İslâm Tarihi-Mitoloji konularına dair yapılacak nitelikli akademik çalışmalarla bu alanlardaki boşluğun doldurulacağı muhakkaktır.

Bu bağlamda mitoloji ve İsrailiyat haberlerine faydasız ilimler olarak bakmamak gerektiği kanısındayız. Ontolojik değerinin olmamasıyla vizyon etkisi farklı şeylerdir. Bu tür anlatıların halkta ve hatta inançlarda karşılık bulmaları önemlidir. İlk dönemden itibaren İslâm bilgi

⁶⁴ Bk. İbn İshâk, *Sîre*, 73.

⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/195-196; Taberî, *Târîh*, 1/526.

⁶⁶ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/528.

⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/454-464.

⁶⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/349.

⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/503.

⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/505-512.

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/512-515.

⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/524.

⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/524-527.

⁷⁴ Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/528-531. Devenin secdesi, şikâyeti vs. için ayrıca bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/516-524.

⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 6/537.

havzasına Ehl-i Kitap kökenli bilgilerin geçtiği, Müslümanların bu tür haberlere ilgi gösterdikleri malumdur.

Hâdiseye kültür, söylence, edebiyat olarak değil de sıhhat, tarihî gerçeklik olarak baktığımızda mitlerin esasta tarihin tahrifi olduğunu, bazen tarihi yok ettiklerini teslim etmek durumundayız. İşte Siyer metinlerine farklı saiklerle yapılan müdahaleler de Hz. Peygamber'in tarihî yönünü yok etmekte, Hz. Peygamber'i mitolojinin bir kahramanı haline dönüştürmektedir. Dolayısıyla Siyer-Mitoloji araştırmalarının sağlam bir usûl zemini üzerinde yürütülmesi basit bir ilmî hassasiyetten öte bir zorunluluktur.

Müslümanlar mitolojik çevrelere giren en son grup olmaları hasebiyle diğer anlatıları etkilemekten çok etkilenmişlerdir. Sınırlı bir etkilemeyi inkâr etmemekle beraber özellikle de birlikte yaşadıkları veya komşu oldukları mitoloji kültürlerinden yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir. Bu yüzden de İslâm anlatı literatüründe çok farklı mitolojik öge ve esintilerle karşılaşmaktadır.

Transfer edilen mitolojiler, oldukları gibi kabul edilmemişler; yeni geldikleri kültürün rengini almışlar, ciddi bir dönüşüm yaşamışlardır. Bu dönüşümler rastgele, anlık değil din, coğrafya, ırk gibi unsurlar gözetilerek kontrollü bir değişim neticesinde olmuştur. Hakeza mitin zamanla kitabî hale gelmesi, kullanım amacı, halk kitlelerinin durumları gibi nedenler de bu dönüşümde etkili olmuşlardır.

Mitolojilerin dinî grupların çıkışlarında hareket noktası olmaları da ilginç bir durumdur. İslam coğrafyasında yer alan farklı bâtinî mezheplerin sahip oldukları mitoloji antolojileri, diğer mitolojilere kıyasla çok daha renklidir. Hatta bir kıyaslama yapacak olursak Eski Yunan mitolojilerini aratmayacak ölçüde kozmoloji hikâyelerinin bâtinî mezheplerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Her dinî grup, kendi itikatlarına mitolojik bir köken bulma/oluşturma ihtiyacı duymuş ve üretmiştir. Bu tür bâtinî mezheplerin arka planında yer alan mitik anlatıların rolü ve etkinliğinin tespiti, aynı zamanda söz konusu mezheplerin oluşumundaki psikolojik, sosyolojik ve dış etkenleri belirlemek açısından da ayrıca önem arz etmektedir.

Mevcut durum İslâm mitolojisinin devrinin kapanmadığını göstermektedir. Hem bâtinî gruplarda hem halk kitleleri arasında hem de çağdaş kussâslar eliyle hâlâ canlı bir şekilde yaşatılmakta ve hatta yeni hikâyeler üretilmekte veya keşfedilmektedir. Özellikle günümüz tasavvuf çevrelerinde görülen rüyaların, duyulan seslerin mitolojik canlılığı sürdürmesi bakımından ayrı bir yeri vardır.

KAYNAKÇA

- Azîz, Kârim Mahmûd. *Esâtîru't-Tevrâti'l-kübrâ ve türasu'ş-Şarki'l-Ednâ'l-kadîm*. Dimeşk: Dâru'l-Hasâd-Dâru'l-Kelime, 1999.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîh*. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Kur'an İncil ve Tevrât'ın Sümer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 4. Basım, 2002.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Musâ b. Mihrân el-Esbehânî. *Delâilu'n-nübüvve*. thk. Muhammed Ravvâs Kalacî-Abdulber Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1412/1991.
- Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. el-Hasan. *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsih*. thk. Abdulmelik Abdullah Duheş. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hadr, 2. Basım, 1414.
- Hacı Bektaş Veli. *Vilayetname (Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli)*. haz. Esad Korkmaz. İstanbul: y.y., 1995.
- Halebî, Ali b. Burhâniddîn. *es-Sîretu'l-Halebiyye fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn (İnsânu'l-uyûn)*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Hasan, Hüseyin el-Hâc. *el-Ustûra inde'l-Arab fi'l-câhiliyye*. Lübnan: el-Müessesetü'l-Câmiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', ts.
- Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Takyîdu'l-ilm*. nşr. Yusuf el-I'ş. Dimeşk: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 2. Basım, 1974.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn. *Mukaddime*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 5. Basım, 1984.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî. *es-Sîretu'n-nebeviyye*. thk., şrh. M. es-Sekkâ & İ. el-Ebyârî & A. Şelbî. 4 Cilt. Kahire: y.y., ts.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr. *Sîretu İbn İshâk*. thk., tlk. Muhammed Hamidullah. Konya: y.y., 1981.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 1998.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtu'l-kübrâ*. thk. İhsân Abbâs. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. thk. Nâhid Abbâs Osman. Doha: Dâru Katarî b. el-Fucâeti, 1985.
- İnan, Afet. *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Basım, 2018.
- Kannûcî, Sıddîk b. Hasan *Ebcedu'l-ulûm el-veşiyi'l-merkûm fî beyâni ahvâli'l-ulûm*. thk. Abdulcebbâr Zekkâr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1996.

- Kurt, Ali Osman. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid (Vesîletü'n-Necât)'inde Mitolojik Unsurlar". *EKEV Akademi Dergisi* 10/29 (Güz 2006), 179-190.
- Menkûş, Süreyyâ. *Seyf b. Zî Yezzen -beyne'l-hakîka ve'l-ustûra ve'l-emel-*. Sanâ: y.y., 1984.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh*. thk. M. Fuâd Abdalbâkî. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Na'nâa, Remzî. *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübi't-tefsîr*. Dimeşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru'd-Dıyâ, 1970.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İSAR Vakfı Yay., 2008.
- Rebîi', Âmal Muhammed Abdurrahman. *el-İsrâiliyyât fi tefsîri't-Taberî -dirâse fi'l-lügat ve'l-mesâdiri'l-İbriyye-*. Kahire: y.y., 2009.
- Robertson, John M. *Christianity and Mythology*. London: Watts and Co., 2. Basım, 1910.
- Semhûdî, Ali b. Ahmed. *Vefâu'l-vefâ bi ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. thk., tlk. Muhammed Muhyiddîn Abdulmecîd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1984.
- Soury, Jules. *Karşılaştırmalı Mitoloji Işığında İsrail Dini*. çev: Harun Güngör & H. İbrahim Açmaz. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2008.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebû Bekr. *Târihu'l-hulefâ*. thk. Muhammed Muhyiddîn. Mısır: Matbaatu's-Saâde, 1371/1952.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Târîhu't-Taberî)*. 6 Cilt. Beyrut: y.y., 1988.
- Tayr, Hüsnî Yûsuf. *el-Bidâyetü'l-ülâ li'l-İsrâiliyyât fi'l-İslâm*. Kahire: Mektebetü'z-Zehrâ, 1991.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbu'l-Meğâzî*. thk., tkd: Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 3. Basım, 1984.
- Wood, James. *Stories from Greek Mythology*. London: T. Nelson and Sons, 1867.
- Zühri, Muhammed b. Müslim b. Şihâb. *Kitâbu'l-Meğâzî*. cem. Süheyl ez-Zekkâr. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.